

Rударstvo v dolini Jezernice

Zgodovina rabeljskega rudnika in rudarjev iz Posočja

✍ in 📷 Jana Remic

JEZERSKA DOLINA

Z Jerebice se odpira prelep razgled na okoliške vrhove. Oko tiho potuje preko skalnih vrhov in se čudi mogočnim skladom, ki kipe proti nebu. Med vrhovi, globoko v dolini leži temno jezero. Spominjam se pripovedi o njegovem nastanku ...

»Nekoč je na tem mestu stala lepa vasica. Njeni prebivalci so živeli v obilju, vendar brezbožno. Nekega večera je v vas prišla žena z otročičkom in prosila za prenočišče. Ljudje zanje niso imeli usmiljenja in zaman je hodila od vrat do vrat; marsikje so jo grdo napadli. Skrbelo jo je že, da bo morala hladno noč prespati pod milim nebom. Prišla je do zadnje hišice na robu vasi, kjer je živel starec z nekaj otroki. Ženi je ponudil skromno prenočišče, kjer si je končno lahko odpočila in nahranila svojega otročička. Ponoči pa se je razbesnela strašna nevihta, dolina se je tresla

od grmenja, s pobočij gora so se proti vasici stekali hudourniki ...

Zjutraj je starec vstal in presenečen obstal na pragu hiše: namesto lepe vasice v zeleni dolini je stal pred mirnim, temnim jezerom ... Žena z otročičkom pa je že zgodaj izginila.«

Starodavna pripoved, ki mogoče prinaša kanček resnice. Mogoče sta nastanku Rabeljskega jezera botrovala potres in podor, ki je zajezil tok reke Jezernice, mogoče pa je ledeniškega izvora. Geologi, ki na podlagi izredno zanimivih kamnin v okolici Rablja raziskujejo izjemno pestro preteklo dogajanje na tem področju, si glede tega niso enotni. V triasu, pred več kot 250 milijoni let, se je ob tektonskih premikih oblikovala dolina Jezernice, v vrhovih nad dolino so nastale z rudami bogate plasti. Veliki rdeči, zeleni in rjavkasti balvani, ki

Rabeljsko jezero z Jerebice FOTO: VLADIMIR HABJAN

Rabelj FOTO: ANDREJ STRITAR

jih opazimo v Jezernici, pa so vulkanskega izvora izpred 230 milijonov let.

Nad jezerom se dviguje Kraljevska špica, Monte Re, mogočna gora, ki proti vzhodu kaže hudo ranjena pobočja in v svojih nedrjih skriva bogata najdišča svinca in cinka ter kilometre galerij, rogov in prehodov. Naselje Rabelj, Cave del Predil, je v dolini Jezernice nastalo zaradi rudarstva. Tu je bil nekoč rudnik, ki ne deluje več, in v njem so ljudje garali za preživetje.

Rabelj ni lepo mesto. Skozenj se peljem, kadar se odločim za obisk Zahodnih Julijcev, in včasih me kar stisne, ko vozim mimo stavb, ki jih načenja zob časa. Mesto daje vtis, da počasi umira. Sprašujem se, kaj je bilo tako pomembno, da so v dolgih letih rudarjenja nastala ogromna prodišča jalovine? Koliko rok je prinašalo rudo na površje zemlje, da je ostalo toliko jalovine, koliko kapelj znoja je bilo prelitih?

RUDNIK V PRETEKLOSTI

Za kopanje so bili v rudniku vedno enaki, zelo težki pogoji, tema, povprečna temperatura okrog 12° C, približno 90 % stalna vlažnost, zaradi samega dela pa hrup, prah ter veliki fizični in psihični napor.

Rudo v Mali Kraljevski špici so kopali že davno, predvidevajo, da že v keltski in rimski dobi, saj so poznejši rodovi rudarjev našli izkopane rove premera 50–60 cm, ki so vedno sledili rudni žili. V njih so našli primitivno orodje in okostja rudarjev, ki so bili presenetljivo majhnih postav, težko delo pa je na njihovih telesih pustilo hude deformacije.

Prvi dokumenti o izkoriščanju rudnika segajo v 14. stoletje. Nemški cesar Friderik Lepi naj bi pravico do rudarjenja Trbižanom podelil leta 1320. Prva listina je iz leta 1456, ko je zemljiški gospod, bamberški škof Anton, dovolil izkoriščati rudo Trbižanom in Bovčanom. Lastnik dela zemljišč je bil Oswald Raibel, po katerem je naselje, ki je nastajalo ob rudniku, dobilo ime. Leta 1506 je škof B. Enrico omenil rudnik svinca v odloku o gozdovih in svinec iz Rablja ter bližnjega Bleiberga je postajal vse bolj znan.

V začetku so imeli lastniki rudnika le pravico do rudarjenja, saj zemlja ni bila njihova last. Lastnikov je bilo veliko, vsak je imel nekaj rudarjev. Rudarji enega lastnika so kopali v enem ali več rovih, odvisno je bilo od tega, koliko denarja je imel lastnik na razpolago za začetek. Vsi so morali dajati desetino bamberskemu škofu. Leta 1606 so v rudniku uporabili prva razstreliva.

Do 18. stoletja so kopali rudo na pobočjih in v nedrjih Male Kraljevske špice. Pod cesarico Marijo Terezijo je država odkupila tri od štirih takrat delujočih rudnikov. V dveh ločenih rovih se je začelo tudi izkopavanje pod površjem. Največjo oviro je predstavljala podzemna voda, ki je pronicala v rudnik s površine, poleg tega pa se je v rove zlivala tudi voda tektonskega izvora, ki je bila od nekdaj ujeta med skalovjem. Tedaj še ni bilo na voljo dovolj močnih črpalk, da bi vso to vodo hitro črpali iz rogov. Državi pa ni uspelo kupiti rudnika, katerega lastnik je bil Johann Ivo von Struggl. V zasebnem rudniku so gospodarili bolje kot v državnih. Leta 1871 so v njem postavili dvigalno napravo, ki je bila

prva te vrste na Koroškem. Leta 1898 so v Mudi zgradili prvo vodno centralo z močjo 300 kW. Leta 1867 so prvič uporabili dinamit za razstreljevanje.

Čez nekaj desetletij je med zasebnim in državnim rudnikom nastala velika razlika; zasebni se je dobro razvijal, državni pa je vse bolj zaostajal. Delovne razmere so bile v obeh rudnikih zelo težke, plače pa različne. To je povzročilo socialne razlike in leta 1836 je prišlo v državnem rudniku do spora z rudarji oziroma neke vrste stavke, obsežne tako po številu vpletenih kot po trajanju. Bila je tudi prva stavka v dolini.

Leta 1875 so v rudniku postavili nov drobilnik za drobljenje rude in ustrezne črpalke za črpanje vode iz rovov. Količina nakopane rude je bila vse večja, prodajali so jo na nemška, beneška in španska tržišča.

POMEN RUDNIKA ZA POSOČJE

Pomembni dejavnosti za razvoj gospodarstva v Posočju sta bila trgovina in prevoznništvo, saj je bilo Posočje prehodna dežela med rimskim Norikom, to je sedanjo Bavarsko, Avstrijo, Slovenijo, Furlanijo, Trstom in Beneško republiko. Za trgovino tedanjega časa so bile pomembne dobro vzdrževane ceste. Cesto preko Predela so uporabljali že Rimljani na svojih osvajalnih pohodih Norika, iz nekaterih podatkov se sklepa, da so jo poznali že v bronasti dobi 1300 let pred našim štetjem. Seveda je bila cesta precej drugačna od današnje, tlakovana s kamni, in potekala je drugje

kot danes. Sredi 19. stoletja pa je bila med Dunajem in Trstom zgrajena prva železnica. Posledično je upadla trgovina v Posočju, ki je bila vir dohodka za prebivalstvo.

Ljudje v Posočju so se zelo težko preživljali, obdelovalne zemlje ni bilo veliko, poleg tega pa je bila to peščena zemlja, na kateri je bilo mogoče pridelati hrano le za nekaj mesecev na leto. Na strmih travnikih pod gorami so ljudje pasli drobnico, prodajali so sir v druge kraje, kar pa pogosto ni bilo dovolj niti za skromno preživetje. Leta 1769 je celo cesarica Marija Terezija ukrepala za pomoč ljudem na Bovškem, in sicer je tja poslala nekaj koštrunov, ki jih ni bilo treba plačati, nekaj poljedelskega orodja, poleg tega pa še dva mojstra, ki sta ljudi učila uspešnejšega tkanja volne.

Prebivalci Posočja so začeli iskati delo po Evropi, pogosto v rudnikih. Za mnoge je bil najbližji rudnik v Rablju. Tako so tam našli delo prebivalci Bovca, Trente, Loga pod Mangartom, Strmca in celo Kobarida, Vipave, Idrije, Cerknega ter drugih primorskih krajev. Prva imena strmških rudarjev so v rabeljskem rudniku omenjena konec 16. stoletja. Slovenski rudarji so omenjeni do leta 1692, potem pa 170 let o njih ni bilo podatkov. Kasneje, leta 1856, sta se v rudniku najprej zaposlila Slovenki, po pisnih virih sodeč 34-letna Marija Wenzl in 44-letna Stefanija Michelitsch iz Strmca. Tudi iz Bovca so se najprej zaposlile ženske, kasneje pa moški. Težko si predstavljamo težke življenjske razmere v Posočju, ki so silile žene in kasneje tudi

Slovesnost ob odprtju predora

može, da so iskali zaposlitev v rudniku v Rablju. Življenjska stiska je morala biti strašna, da so se za delo v rudniku odločale štiridesetletne in starejše žene. Proti koncu 19. stoletja so se zaposlovali tudi mlajši, nekateri stari le 14 let. Ženske in otroci so sortirali in prali rudo.

Mnogi so se k svojim družinam vračali le konec tedna ali pa vsakih štirinajst dni. Delavci iz oddaljenih krajev so med tednom ostajali v Rablju, stanovali so v zasilnih barakah ali v starih hišah. Proti koncu 19. stoletja je rudniška uprava zgradila samske domove, kjer so ti delavci stanovali pod zelo ugodnimi pogoji. Rudarji, ki so prihajali iz Bovca in okolice, so se domov vračali vsak dan razen pozimi, ko je bilo zaradi visokega snega to nemogoče.

Tako so se v Rablju ob večinskem nemškem prebivalstvu naselili tudi Slovenci. Ob koncu 19. stoletja so se otroci slovenskih staršev v šoli učili slovensko, od leta 1893 pa je bila slovenščina v rudniku celo enakopraven uradni jezik. Slovenski rudarji so bili pomembna delovna sila, saj so določeni deli rudnika obmirovali, če jih zaradi vremenskih razmer ni bilo na delo. Bovški rudarji so od povojnega obdobja uživali socialno varnost, spoštljiv in korekten odnos, bili so v popolnoma enakovrednem položaju kot italijanski sodelavci.

PREDOR ŠTOLN

Ko se je začelo izkopavanje pod zemeljsko površino, je veliko oviro predstavljala voda. Tako je bila uprava rudnika prisiljena načrtovati predor,

ki bi omogočal odvajanje vode v dolino Posočja. Pri dogovarjanjih je bilo občini Log v zameno za pristanek obljubljeno, da bodo predor vrtali Ložani in Strmčani. Načrte je naredil generalni direktor Alois Plasser, ki je kasneje s skupino strokovnjakov dela tudi nadzoroval.

Predor so pričeli vrtati 1. avgusta 1899. Leto kasneje so na potoku Predelci nad Logom zgradili majhno elektrarno, ki je omogočala vrtanje in razsvetljavo. Predor so vrtali v Rablju 240 metrov pod površjem, na 19. horizontu, in na drugi strani v Logu, kjer voda ni ovirala del, zato so potekala hitreje. Delavce sta vodila Matija Štrukelj in Franc Mavrič. Dela so bila izjemno natančna, saj je bila ob srečanju obeh vrtalnih ekip razlika v vzdolžni osi predora le slabega pol metra po širini in 20 centimetrov po višini. Ko je bil leta 1902 predor prebit, je sprva odvajal le vodo. Pozneje so ga razširili, na borove prečnike, pod katerimi je tekla voda, pa so postavili opaž in tračnice za ozkotirno železnico. 20. junija 1905 je bil predor v taki obliki končan. V cesarjevem imenu so bili odlikovani vsi vodilni delavci, Ložani Cuder, Štrukelj in Mavrič so dobili srebrni križec za zasluge. Rov je dolg 4844 metrov. Ker so ga vrtali z rahlim naklonom dva promila, voda po njem teče pod prelazom Predel v dolino Soče, v Koritnico. Tako iz rudnika skozenj še danes odteka od 300, pa tudi preko 500 litrov vode na sekundo.

Med gradnjo predora je prišlo tudi do nesreč. Prvo je povzročila strela, ki je po vžigalni vrvi sprožila dinamit. Miner je bil le lažje ranjen.

Obnovljeni portal vhoda v predor v Logu pod Mangartom

Vlak za prevoz skozi predor

Januarja leta 1904 so se vžgali plini v predoru, ko se je skozenj peljalo deset mož, ki so bili vsi strašno ožgani. Maja istega leta je 25-letni Matija Kravanja prijel za žico električnega toka in takoj umrl.

Predor je bilo treba stalno vzdrževati, še posebej, ko so v rudniku prodirali v globino, kar je povečalo dotok podtalne vode. Po prvi svetovni vojni so morali zaradi naraščajoče vode dvigniti tračnice. Kljub temu je voda občasno segala preko koles vagončkov. Leseno ogrodje v predoru je še danes isto, kot je bilo v začetku obratovanja, mogoče je zamenjanih 10–15 % lesenih delov.

Rudarji iz Posočja so v zadnjih 300 letih predstavljali vsaj tretjino vseh rudarjev. Strmčani so hodili peš preko Predela na delo tudi potem, ko je bil predor odprt, za vse ostale pa je bil predor veliko olajšanje, zlasti pozimi. Rudarji, ki so z Bovškega šli vsak dan domov preko Predela, so do Loga morali peš, kasneje pa so se vozili s kolesi. Prevoz skozi predor je omogočala elektrarna Možnica, zgrajena v letih 1908–1909, tik pod Logom pod Mangartom.

Pogosto je lokomotiva med vožnjo iztirila, kar je lahko povzročila že majhna nepazljivost voznikov. Morali so izstopiti v vodo in z ročno dvigalko dvigniti lokomotivo nazaj na tračnice. Kompozicija vagončkov z osmimi sedeži je predor prevozila v 45 minutah.

Skozi predor so se rudarji vozili vsa leta, tudi med obema vojnoma do konca marca 1970, ko se je

izkazalo, da so za rudniško upravo cenejši prevozi z avtobusom preko Predela.

Štoln je popačenka za nemško besedo Stollen, ki pomeni rov, predor. Do predora, ob katerem je danes nameščena informativna tabla, pridemo, ko se peljemo iz Bovca proti Logu pod Mangartom. Na mestu, kjer na levi strani ob cesti stoji kapelica sv. Barbare, zavetnice rudarjev, zavijemo levo in že po nekaj sto metrih nas ozka cesta zaprtega z železnimi vrati. Tam si lahko ogledamo vagonc in ob informativni tabli spoznamo še kakšno zanimivost. Iz rova slišimo šumenje potoka, ki iz rabelskega rudnika še vedno odteka v Koritnico.

NESREČE V RABLJU

8. januarja 1910 je prišlo do hude nesreče. V Rablju se je zaradi zemeljskega udara v globino pogreznila rudniška bolnišnica in s seboj potegnila sedem ljudi, rešil se je le 15-letni ključavničarski vajenec Ernest Bierkopf. Jamo, globoko 45 metrov, sta takoj zalila voda in rečni prod, zato je bilo reševanje zaradi razmočenega terena in udirajočega potoka skoraj nemogoče. Med ponesrečenimi je bila tudi strežnica Katarina Černuta, doma iz Loga pod Mangartom. Delo v rudniku so ustavili, izkop pod naseljem pa opustili. Leta 1914 so na mestu nesreče postavili spomenik. Po mnenju geologov naj bi tragedijo povzročil zračni udar. Del skalnate

Anton Mavrič
pri delu v rudniku
FOTO: ARHIV ANTONA MAVRIČA

stene v rudniku je počil in vanj je prodrlo na tisoče ton proda, pomešanega z vodo iz Jezernice. Določeni deli rovov so se udrli in to je povzročilo vsesalni vrtnec, kamor je izginila bolnišnica.

Po nekaterih podatkih se je do sredine 20. stoletja zgodilo tudi do dvanajst smrtnih nesreč letno, zadnjih 40 let obratovanja rudnika pa jih je bilo bistveno manj, ena do dve na leto. Večjih nesreč pisni viri ne beležijo.

PRVA SVETOVNA VOJNA

Med prvo svetovno vojno je dolina Loga postala vojaško območje s številnimi lesenimi barakami, skladišči in bolnico. Pred predorom je nastala prava železniška postaja, predor pa je odigral zelo pomembno vlogo, saj je avstro-ogrski vojski omogočal neposreden dostop do fronte na Soči. Skozenj je potekalo oskrbovanje avstro-ogrške vojske, ker je Predel obvladovala italijanska vojska z Nevejskega sedla in je bila cesta pogosto močno poškodovana. Do izgradnje ceste čez Vršič leta 1916 je bilo mogoče fronto na Bovškem oskrbovati le skozi predor. Transport skozenj se je odvijal tudi 16 ur dnevno, na fronto so dovažali vojaški material, municijo in vedno nove, sveže vojaške enote. Statistika kaže, da je bilo v letih 1915–1917 s 33.485 vlaki in 400.157 vagončki prepeljanih 446.890 vojakov. Poleg njih so prepeljali tudi ogromno vojaškega materiala; povprečna teža

tovora na vagončku je bila 600 kilogramov, torej so skozi predor prepeljali 240.094 ton vojaškega materiala in živil. Promet se je odvijal v obe smeri, nazaj so vozili v glavnem ranjence. Med vojaki je bilo kar nekaj smrtnih nesreč zaradi dotika puške z električnimi žicami pod stropom, zato so kasneje zaradi varnosti naredili lesene strehe na vagončkih. V tem času so napeljali razsvetljavo po vsem predoru.

Rudarji so med prvo svetovno vojno v rudniku ves čas delali.

RUDNIK V OBDOBJU MED OBEMA VOJNAMA

Po prvi svetovni vojni je trbiško področje prevzela Italija in rudnik je postal državna last. Rabelj so Italijani preimenovali v Cave del Predil. S prihodom italijanske administracije so državni in zasebni rudnik združili, od leta 1923 pa je z njim gospodarila zasebna angleško-italijanska delniška družba »Predelski rudniki Rabelj«. Število delavcev se je leta 1925 povzpelo na 1020. Leta 1930 so izkopali 180.000 ton rude. Tega leta so zgradili elektrarno v Loški Koritnici, v času gospodarske krize od leta 1931 do 1933 pa je uprava rudnik zaprla. Takrat je bilo zaposlenih 834 delavcev, med njimi tudi precej Slovencev. Mnogo jih je odšlo na delo v Francijo in Belgijo. Leta 1933 so rudnik ponovno odprli, vendar so sprejeli le 500 delavcev.

Električne lokomotive so zamenjali z akumulatorskimi in delovanje rudnika je pod vodstvom generalnega direktorja Nogare znova steklo. Zgradil je precej infrastrukturnih objektov, hiše za tujce, vpeljal transport z dizelskimi motorji, postavil žičnici na Kraljevsko špico in Rio del Lago. Med drugo svetovno vojno je zaradi sabotaž prišlo do prekinitve rudarjenja, vendar je inženir Nogara rudnik odločno branil in po vojni nadaljeval z modernizacijo. Rudnik je vodil do leta 1956, kasneje se je lastništvo še nekajkrat zamenjalo.

DRUGA SVETOVNA VOJNA

Tudi med drugo svetovno vojno so se rudarji vozili na delo z vlakom. Zanimiv je seznam iz leta 1943, pripravljen na upravi rabeljskega rudnika. Rudarji naj bi bili oproščeni služenja v vojaških enotah, saj je bilo njihovo delo v rudniku pomembnejše kot sodelovanje na fronti. Toda na seznamu kljub temu najdemo imena 283 Slovencev, ki naj bi jih vpoklicali v vojsko. Na srečo je Italija leta 1943 kapitulirala, tako da so tudi slovenski rudarji nadaljevali z delom v rudniku. Tega leta je bilo v rudniku v Rablju zaposlenih 800 Slovencev, kar je predstavljalo dobro tretjino zaposlenih rudarjev.

Po kapitulaciji Italije je nemška vojska zasedla ozemlje, ki je od konca prve svetovne vojne spadalo pod Italijo, prav tako je prevzela rudnik. Njegovo upravljanje je ostajalo v rokah italijanske uprave pod vodstvom Giovannija Nogare. Vhod v rudnik so stražili italijanski karabinjerji, saj je Nemcem že primanjkovalo vojakov.

Oktober 1943 so partizani v predoru onesposobili obe lokomotivi. Ko se je nemška komisija, ki je pregledala posledice sabotaže, vračala proti Strmcu, so partizani ubili oficirja SS in pet vojakov. Zato so Nemci zajeli in ustrelili vseh 16 moških prebivalcev Strmca, vas pa so zažgali. V eni od gorečih hiš je umrla nemočna starka. Preostale ženske in otroke so izgnali. Za Strmec je bila to tragedija, ki je popolnoma spremenila prihodnost življenja v vasi.

Junija 1944 so partizani razstrelili dvigalo v rudniku in onesposobili vodne črpalke, tako da je spodnje etaže rudnika zalila voda. Po tej sabotaži so Nemci v predoru zgradili kovinska mrežasta vrata, sestavljena iz dveh povezanih kovinskih okvirov in prekrita z gosto žično mrežo. Debela so bila približno pol metra. Premikala so se na kolesih po kovinskih vodilih s pomočjo škripcev in so popolnoma onemogočala prehod. Vsak dan dvakrat so se ob njih morali ustaviti tudi rudarji, ki so hodili na delo v rudnik, in to vse do leta 1970, ko so jih pričeli na delo voziti z avtobusom.

RUDNIK PO VOJNI

Po končani vojni je Posočje pripadlo Jugoslaviji, prebivalci pa so še vedno iskali delo izven domačih krajev, saj ga doma ni bilo. Tako Jugoslovani kot Italijani so državno mejo označili tudi pod zemljo, v predoru, kjer so bili postavljeni obmejni kamni obeh držav. Ustanovili so maloobmejni prehod med državama. Prevoz po rovu je z odpiranjem in zapiranjem zapornice, pregledi in manevri

Presenečenje, ki ga je pripravil Anton Mavrič ob mojem obisku: njegova čutara, pas, čelada in svetilka. Poleg je kos rude, temno sive lise so svinec, rumene cink.

s kretnicami trajal približno eno uro, delavci, ki so bili ob povratku domov utrujeni in potni, so bili v rovu izpostavljeni mokroti in prepihu. Maloobmejni blok s carinskimi pregledi na obeh straneh in toga politika jugoslovanske države sta rudarjem povzročala velike težave. Leta 1948 je bila izdana odredba o obvezni zamenjavi deviz za vse rabeljske rudarje. Rudarji so morali prinesiti svoje plačilne liste, sicer so bili kaznovani z zaporom do treh let. Prihajalo je tudi do goljufij pri zamenjavi lir, saj rudarji niso poznali vsakokratnega tečaja. Spomladi leta 1949 je tedanja oblast iz političnih razlogov odvzela prepustnico oz. dovoljenje za delo v rudniku 23 rudarjem, ki so imeli manj kot deset let dela v rudniku. Toliko družin je ostalo brez sredstev za preživljanje, nekaj se jih je porazgubilo po Sloveniji in Jugoslaviji, nekaj jih je odšlo v tujino. Šele leta 1964 je deset loških rudarjev ponovno dobilo delo v rudniku, za kar se je boril domačin Edi Kloftrov, ki je takrat delal v Ljubljani. Plače so bile za tedanje razmere dobre.

Leta 1964 so izkopali 590.000 ton rude, kljub temu pa so zaradi padca cene kovin in visokih stroškov poslovanja pričeli razmišljati o zaprtju rudnika, ki so ga dokončno predlagali že leta 1977. Izvajal se je triletni sanacijski program, znova se je zamenjalo lastništvo, število zaposlenih pa se je stalno zmanjševalo. Leta 1990 je bilo zaposlenih le še 140 delavcev, junija leta 1991 pa so rudnik dokončno zaprli.

Zadnje leto in pol so se pogovarjali predvsem o tem, kako zagotoviti delo in preživetje še 140 zaposlenim. Pogajanja so bila zelo težavna, kar nam pove tudi stavka 55 rudarjev, ki so 6. februarja 1991 ostali v jami približno 500 metrov globoko in tam vztrajali 17 dni, dokler ne bi ugodili zahtevam o zaposlitvi vseh 140 zaposlenih. Zaradi boleznih so morali iz jame znositi skoraj pol stavkajočih, toliko časa pa je trajalo tudi dogovarjanje o zadovoljivi rešitvi za nezaposlene rudarje. Ob zaprtju rudnika je bilo v njem zaposlenih še 32 posoških rudarjev. Rudarje, ki so imeli vsaj delne pogoje za upokožitev, so upokožili, ostalim pa so obljubili delo.

Delo v rudniku v Rablju je bilo zelo težko, vsakodnevna pot na delo je bila dolga in naporna, pa vendar je omogočalo ljudem preživetje. Veliko ljudi se je odselilo, saj v domačem kraju niso dobili dela. Statistika kaže, da je imel Log pod Mangartom leta 2002 le 139 prebivalcev, medtem ko jih je bilo pred prvo svetovno vojno nad 800.

Življenje v Rablju je po zaprtju rudnika zamrlo, mestece šteje le še okrog 600 prebivalcev. Na leta rudarjenja spominjajo številni pomniki na rudarje, ki so med delom umrli v rudniku, in na domačine, ki so padli med vojnami. Na spominskih ploščah na pokopališču najdemo tudi veliko slovenskih imen. Poleg tega danes na rudarjenje spominjajo uničena dolina Jezernice, razrita pobočja Male Kraljevske špice, propadajoče naselje Rabelj. Nanj spominja tudi predor, skozi katerega neusahljivo

Slike v muzeju pripovedujejo zanimive zgodbe.

teče potok Roja, priča velikanskih človekovih naporov pri premagovanju sil narave.

RUDNIK

Rudo so kopali v skalovju Kraljevske špice in pod njo. Svinčena ruda se običajno nahaja v žepih med skalovjem, rudne žile potekajo v različnih smereh, zato so rove kopali v več nivojih, da so lahko izkopali vso rudo. Kopanje je potekalo v dva krat dva metra velikih rovih, šele v zadnjih obdobjih so bila na voljo modernejša orodja, kar je omogočilo kopanje rogov s premerom do štirih metrov. Pridobivanje rude je potekalo tako, da so minerji navrtali globoke luknje in jih napolnili z dinamitom. Ob 13. uri, pred odhodom iz jame, so prižgali zažigalne vrvice in razstrelili skalovje. Včasih je zažigalna vrstica zatajila, nastopila je zapoznena eksplozija, kar je povzročilo smrt marsikaterega rudarja. Popoldanska izmena je rudo odvažala iz rogov v za to določene jaške za nadaljnjo obdelavo. V zadnjih dvajsetih letih so nato rove napolnili z jalovino, pomešano z betonom. Na ta način naj bi bilo zagotovljeno varnejše delo.

Delo v rudnikih je bilo vedno težko in nevarno in tudi v Rablju je bilo tako. Posebno nevarnost so predstavljali zračni udari. Pri rednem izkoriščanju rude se je ob eksplozijah skalovje v bližini vrtn zrahljalo. Ker je med skalovjem stisnjen zrak »od nekdaj«, je zaradi razrahljane stene eksplodiral in odtrgal različno velike kose skalovja. Pogosto se je to dogajalo, ko so rudarji odvažali rudo iz rogov. Zračni udari so tako bili vzrok nemalo smrtnim žrtvam, saj so le zelo izkušeni rudarji lahko predvidevali, ali bo prišlo do zračnega udara.

»Rudo je sestavljal pretežno mineral cinkove svetlice (sfalerit, ZnS) z nekaj svinčeve svetlice (galenit, PbS). V zgornjih delih rudišča je cinkova svetlica oksidirala v kalamino, cinkov karbonat (ZnCO₃, mineral smithsonit). Povprečna vsebnost kovine v rudi je bila med 5 in 6 %. Zadnje raziskave so pokazale 4 milijone ton rudnih zalog, v južnih predelih rudišča pa še 1,5 milijona ton. Od omenjenih 4 milijonov ton je bilo 1 milijon pripravljenih za odkop, kar bi pomenilo 6–7 let dela brez vsakršnih investicij. Vendar je bila odločitev vodstva družbe drugačna.« (Raimondo Domenig)

DANES

Danes je v rudniku zaposlenih le nekaj ljudi, ki nadzorujejo podzemno elektrarno in dvakrat letno pregledujejo predor ter odtočni kanal, speljan pod tračnicami ozkotirne železnice. Neskončna mreža

jaškov in rogov dosega linijsko dolžino približno 120 kilometrov. V rudniku je 19 nivojev in po njih je mogoče doseči globino 520 metrov pod vasjo, labirint podzemnih rogov pa se razteza tudi 450 metrov nad vasjo v Kraljevski špici.

Rabelj in rudnik sta v preteklosti predstavljala pomemben del zgodovine za Slovence v Posočju. Rudarji so imeli izjemno težko delo, in če prištejemo še vsakodnevno pot do Rablja, jih moramo le občudovati. Prav tako tudi rudarje, ki so se k svojim družinam vračali le konec tedna; ostajale so jim zgolj nedelje, saj so ob sobotah delali. Pa vendar je prav rudnik dolga leta omogočal, da se marsikateri družini ni bilo treba izseliti iz domače doline s trebuhom za kruhom.

Ko se peljemo skozi Rabelj, se spomnimo mož in žena, ki so si hodili služiti kruh v rudnik iz Slovenije. Mogoče se celo ustavimo na pokopališču in se sprehodimo med nagrobniki. Neme priče preteklosti so, preteklosti, ki je tudi naša in bi jo zato morali vsi ceniti! V Rablju so odprli muzej, ki hrani obsežno zgodovinsko in kulturno dediščino in predstavlja razvoj rudarske dejavnosti. Med ogledom se seznanimo z izkopanimi minerali, spoznavamo, kako je bila videti svinčeva in cinkova ruda, ogledamo si stroje in orodje rudarjev, rudarska oblačila skozi čas in še in še. Poleg muzeja so organizirani tudi vodeni ogledi v osrčje rudnika, deloma peš, deloma s posebnim mini vlakom. (Muzej je odprt vsak dan od 10.00 do 12.30 in od 14.30 do 18.30.)

Ob vhodu v muzej je informativna tabla, na kateri piše: *»Nahajamo se približno deset kilometrov južno od Trbiža v Kanalski dolini, edinem primeru na stari celini, kjer živijo v mirnem sožitju prebivalci neolatinskega, slovanskega in saksonskega izvora, ki še danes prav v svojem jeziku ohranjajo izraznost svoje različnosti in individualnosti.«*

SPOMINI RUDARJEV

Ko sem iskala informacije o rabeljskem rudniku, sem zaprosila za pogovor tudi dva moža, ki sta delala v rudniku. Oba sta prijazno ustregla moji prošnji, za kar se jima še enkrat zahvaljujem. Iz zgodovine rudnika sta povedala mnogo stvari, ki sem jih že omenila. Kljub temu pa bi napisala še nekaj zanimivosti iz naših pogovorov.

Anton Mavrič iz Loga pod Mangartom je delal v rudniku 23 let. Ponosno mi je pokazal srebrn križec, ki ga je njegov ded Franc Mavrič dobil ob odprtju *Štolna* od samega cesarja! Tudi on se je iz Loga na delo vozil skozi predor, po letu 1970 pa je

bil zaradi dragega vzdrževanja železnice za delavce organiziran prevoz z avtobusi čez Predel. Če je bilo pozimi toliko snega, da prevoz z avtobusom ni bil mogoč, pa so za rudarje spet organizirali prevoz skozi predor.

Iz časov, ko so se vozili skozi predor, se Anton spominja, da se je nek rudar znašel in naredil paketek, ki ga je v rudniku na začetku rova spustil v vodo. Tako je mimo carine pretihotapil kakšno malenkost iz Italije, saj je bilo nemogoče prenesti kar koli čez mejo mimo neizprosnih carinikov. Vendar so postali pozorni, ker je bil rudar vedno nervozen, če je pregled trajal predolgo. Bal se je namreč, da mu bo voda odnesla dragoceni paketek. Tako so ga nekoč ujeli pri dejanju in nesrečni rudar je ostal brez prepustnice in brez dela!

Anton je pripovedoval o delu v rudniku. Žile rude so vedno ležale navpično ali postrani, nikoli vodoravno. Bile so široke od pol metra do dveh metrov. Jalovino so odstranjevali, vendar so rove potem z njo zasipali nazaj, delali so beton, saj je bilo delo v rudniku tako varnejše. Jalovina, ki leži severno od Rablja, je stara, v zadnjem času je niso več vozili iz rudnika. Včasih so rudo kopali od spodaj navzgor, naprednejša tehnologija pa je omogočila, da so v času njegove zaposlitve kopali od zgoraj navzdol. Če je bila skala dobra, so minirali dvakrat na dan, v slabi skali pa le enkrat, zaradi varnosti. Včasih se je pred njimi odprla za sobo velika dvorana, obdana s kristali. Bilo je prelepo, tako lepo, da se jim je zdelo kar škoda razbijati in vrtati naprej!

Kljub temu da so skušali delati varno, se je povprečno enkrat na leto zgodila nesreča zaradi udorov materiala ali zapoznelih eksplozij pri miniranju. Dogajalo se je tudi, da je rudarja povozil vlak ali pa vagončki, s katerimi so rudarji odvažali rudo.

Anton je bil v rudniku leta 1976 ob močnem potresu. Pripoveduje, da je bil takrat ob dvigalu in da je takoj zmanjkalo elektrike. Deloval pa je telefon in skupaj z italijanskim sodelavcem sta dobila nalogo, naj takoj preverita, ali je v rudniku kaj ponesrečencev. Na srečo ni prišlo do nobenega udara, rudarji so bili vsi živi. Kar nekaj časa je trajalo, da so prišli ven. Bili so presenečeni, saj so jih pričakali prestrašeni ljudje, v Rablju pa so bili na tleh vsi dimniki! Takrat so ostali doma en mesec, rudnik je bil zaprt, da ne bi prišlo do nesreče.

Sicer je Anton dejal, da se je dela privadil. Spominjal se je stavke februarja leta 1991, v kateri je sodeloval. V tem trenutku si je resnično težko

predstavljati stisko ljudi, ki so v Posočju ostali brez dela, stisko, ki jih je prisilila, da so trdo garali in se za delo borili na račun svojega zdravja!

Tudi Janko Kravanja je v rudniku delal 23 let. Na delo se je vozil iz Trente in čez teden ostajal v Rablju. Od leta 1969 je imel motor, ki mu je močno olajšal pot.

Začetki so bili težki, saj je bilo težko že sporazumevanje s sodelavci Italijani in Furlani. Vendar pa sta tako Anton kot Janko dejala, da sta med delavci različnih narodnosti in jezikov resnično vladala razumevanje in sožitje. Kot Slovenca nista občutila razlik v odnosih. Janko je dodal, da so bili kot delavci cenjeni, sposobni za vsakršna dela.

Spominja se tudi zoprnih občutkov, ko je pričel delati. Ozki rovi, vse umazano, prah, veliko vlage, slab zrak in naporno delo. V začetku je bil zaposlen kot kopač, kasneje kot miner. Rudarji so se svetili od prahu svinca in cinka, če ni bilo vode, so morali vrtati v suho žilo, kar je povečalo količine prahu v rovu. Pri delu je bilo treba ves čas paziti, vsak delavec pa je moral paziti na lastno varnost.

Rudo so v rovih prevažali z vlakci na zrak. Nad rudnikom so bili kompresorji, cevi do vlakcev pa so tekle poleg dvigala. Nekaj delavcev je bilo zaposlenih samo zato, da so napeljevali cevi do vlakcev. V zadnjih letih so vlakce na zrak zamenjali »dizli«.

Nazadnje se je Janko nasmehnil, ko je omenil dopust. Porabili so ga, ko kakšen dan pozimi ni bila prevozna cesta ali na delo niso mogli zaradi drugih vremenskih razmer, če so morali na orožne vaje, za košnjo doma ga je včasih že zmanjkalo ... ○

Viri:

Bovški zbornik: Ob stoletnici prve pisne omembe župnije, 2004, članek J. Vadnjal, Posoški rudarji v rudniku Rabelj skozi čas

Gea, 1998, št. 8, str. 6–8, E. Sorč, Rabeljski rudnik J. Vadnjal, Predor v Logu pod Mangrtom, KS Log pod Mangrtom, 2005

Gradivo iz muzeja v Rablju: R. Domenig, Rudnik svinca in cinka Rabelj (Cave del Predil, Raibl)

Informativne table v Logu pod Mangartom ob vhodu v predor

Naj omenim, da so nekatere navedbe v različnih virih različne, odločila sem se za zapis ene od njih. Tako so na primer navedene različne dolžine predora, in sicer 4844 m, 4855 m, 4860 m. Tudi ime Kraljevska/Kraljeva špica se navaja v obeh oblikah, v priložniku Pavla Merkuja Slovenska krajevna imena v Italiji pa je zanj zapisano slovensko ime Kraljevski vrh. Število prepeljanih vojakov skozi predor v času prve svetovne vojne precej odstopa ...